

Evgeny Pasukanis'in Hukuk Anlayışına Yönelik Eleştiriler

Muhammet KOÇAKGÖL¹

Özet

Marksizm birçok yorumu bünyesinde barındıran bir öğreti olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak buna rağmen temel aldığı, üzerinde ortaklaştığı iddialar doğal olarak varlığını korumaktadır. Bunların en temelinde maddi altyapının politika, kültür, din ve hukuk gibi üstyapıyı belirlediği iddiası yer almaktadır. Farklı olan ise bu iddianın katılık derecesi olarak görünmektedir. Üretim ilişkileri ve hukuk arasındaki ilişki bakımından ise hukukun tamamen altyapı tarafından belirlendiği ve bu üretim ilişkileri ortadan kalktığında, ileri komünizm aşamasında hukukun söneceği iddiası katı ve Marksist öğreti açısından tutarlıymış gibi görünen bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşüncenin en bilinen savunucusu olarak *Evgeny Pasukanis* komünist toplumda hukukun söneceğini iddia etmiştir. Ona göre meta mübadelesi rejimi ortadan kalkınca hukuk da sönecektir. Çünkü sahiplenme eskiden de var olmasına rağmen devir unsurunun açığa çıkmasıyla (meta-para-meta formülüyle) özel mülkiyet biçimine bürünmekte ve bu durum ancak belirli bir toplumsal yapıda kendini göstermektedir. Hukuka yönelik bu Marksist görüş materyalist felsefenin kendi içerisindeki tartışmaları ekseninde eleştirilmektedir. Bu yazıda söz konusu eleştiriler kapsamında bahsedilen çelişkinin “*Kapitalizm hukukun karakterini mi belirler yoksa hukukun varlık nedeni kapitalizmin kendisi*

midir?” sorusuna verilen yanlış cevaptan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pasukanis, meta mübadelesi, kapitalizm, ileri komünizm, hukukun sönməsi

1. Giriş

Marksizm birçok alanı anlamak bakımından başvurulan bir öğreti olarak kendisini farklı alanlarda göstermektedir. Siyaset, hukuk, eğitim, sağlık ve benzeri birçok sosyal olgunun veya toplumsal kurumun analizi de çeşitli Marksist yorumlarla yapılmaktadır. Hatta birçok kez Marksist bakış açısından yoksun bir analizin eksik kaldığını söylemek yanlış olmaz. Fakat her öğretilerde olduğu gibi Marksizm açısından da problemleri olan noktalardan biri doğru anlaşılma sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğru anlaşılma problemi ise en çok aynı çizgide yer alan yazarların önem verdiği bir konu olarak görünmektedir. Çünkü aynı çizgide yer alan bir düşünürün bariz hataları o çizgideki diğer düşünürler için de yük oluşturmaktadır. Diğer taraftan doğru anlaşılma sorunu bazen farklı

¹ Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, E-posta: kocakgol@gmail.com

yorumlar olarak ele alınabileceği gibi bazen yapılan yorumlar bariz çelişkiler barındırmasından ötürü ağır eleştiriye tabi tutulabilmektedir.

Bu bakımdan öne çıkan isimlerden biri Evgeny Pasukanis olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken dönem Sovyet Rusya'sının en bilinen ve ilgi çeken ismi olarak,² meta mübadelesi ekolüne mensup olan Pasukanis'in Marksist hukuk anlayışı bariz çelişkiler barındırmasından dolayı haklı olarak eleştirilmiştir. Aşağıda bu eleştirilerden öne çıkanlar tanımlayıcı tarzda ortaya konacaktır. Buna ek olarak ise Pasukanis'in hukuk anlayışının Marksizmi doğru anlama bakımından neden bariz çelişkiler içerdiği hukukun ontolojik olarak kavranması çerçevesinde ele alınacaktır. Bu nedenle liberal veya post modern düşüncelerden gelen eleştiriler bu çalışmanın tamamen kapsamı dışındadır. Çalışma sadece ortodoks Marksist kimliğe sahip biri olarak Pasukanis'in hareket noktasının Marksist çizgideki eleştiriler kapsamındaki yanlışlığıyla, başka bir ifadeyle Marksizmin hukukla ilişkili olarak doğru anlaşılmasıyla sınırlı tutulacaktır.

Bunun için sırasıyla hukukun meta mübadelesine indirgenmesi, cezaların meta mübadelesine indirgenmesi ve hukukun ontolojik yapısının sınıf çıkarlarına indirgemesinden söz edilip ulaşılan sonuç özetlenecektir.

2. Hukukun Meta Mübadelesine İndirgenmesi

Pasukanis'in de dâhil olduğu hukuk ekolü "meta mübadelesi ekolü" olarak anılmış ve akımın en etkili üyesi Pasukanis olmuştur.³ Ona göre burjuva hukuk kategorilerinin sönmesi insan ilişkilerinde hukukun da sönmesi anlamına gelecektir. Çünkü hukuk doğası gereği eşitsizlik üzerine kuruludur ve bireysel yetenekler bakımından eşitsizlikler hesaba katılmamaktadır.⁴ Bu noktada Pasukanis meta mübadelesinin ortadan kalkmasıyla hukukun da söneceğini iddia etmektedir.⁵ Burada sönmeden kastedilen şeyin hukukun birdenbire ortadan kaldırılması değil, hukukun yavaş yavaş kendisine ihtiyaç kalmaksızın yok oluvermesinin kastedildiği belirtilmelidir.⁶ Ancak buna rağmen Pasukanis'in bu yaklaşımı haklı olarak eleştirilmektedir. Çünkü

2 Bill BOWRING, "Yevgeniy Pashukanis, His Law and Marxism: A General Theory, and the 1922 Treaty of Rapallo between Soviet Russia and Germany", *Journal of The History of International Law* içinde, C. 19, S. 2, 2017, s. 278.

3 Onur KARAHANOGULLARI "Çevirmenin Önsözü", *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* içinde (Evgeny PASUKANIS), Birikim Yay, İstanbul 2013, s. 8-9.

4 Evgeny PASUKANIS, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, Birikim Yay, İstanbul 2013, s. 56-57.

5 Kasım AKBAŞ, "Hukuka Marksist Yaklaşım ya da Marksist Hukuk Kuramı", *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş* (Editör: Ertuğrul UZUN) içinde, İthaki Yay, İstanbul 2017, s. 73; BOWRING, 2017, s. 291; Şeyma SAĞDIÇ, "Roma'dan Sosyalist Topluma: Hukuki Biçimler Miras Kalır mı?" *Hacettepe HFD* içinde, C. 9, S. 1, 2019, s. 56.

6 Fehmiye Ceren AKÇABAY, "Marksizm ve Hukuk" <https://www.hukukpolitik.com.tr/2020/01/30/marksizm-ve-hukuk-i/> (Erişim Tarihi: 05.03.2020).

hukuku burjuva hukukuna ve burjuva hukukunun dayandığı meta mübadelesine indirgemektedir. Bu konuda Pasukanis, kapitalizm ortadan kalktığına, komünist bir toplumda meta mübadelesi rejiminin üretim tarzı olmaktan çıkacağını ve bunun sonucunda hukukun da zorunlu olarak söneceğini ifade etmektedir.⁷ Hugh Collins bu düşünce tarzını iki bakımdan eleştirmiştir. Birincisi, Pasukanis'in hukuk tanımı ikna edici değildir. Çünkü Sovyet Rusya'da hukukun söneceğine ilişkin hukukun dar bir tanımından hareket etmiştir.⁸ Yani meta mübadelesi dışında kalan hukuki ilişkiler yokmuş gibi davranılmaktadır. İkincisi, Kapitalizm öncesi toplumların hukukları Pasukanis'in hukuk tanımında göz ardı edilmektedir. Onun tanımında meta mübadelesine dayalı olmayan toplumlarda hukukun olmayabileceği ima edilmektedir. Oysa modern Avrupa hukuk sistemleri ticaretteki büyümenin bir ürünüdür. Benzer biçimde, Roma hukuku bu ticaretin başlamasının bir yansımasıydı.⁹ Dolayısıyla Pasukanis'in hukukun sadece dar bir tanımından hareket etmekle oluşan mantıksal bir çelişkiye düşmekle kalmayıp, sosyal

gerçekliğin kendisini de göz ardı ettiği söylenebilir. Nitekim meta mübadelesi Marx için insanları daha da bireyselleştiren bir etkidir ve kapitalizmde doruğa çıkan bir durumdur.¹⁰ Dolayısıyla meta mübadelesi zirve yapmadan önce de hukukun var olduğu, dolayısıyla meta mübadelesi ortadan kalktığına hukukun zorunlu olarak sönmeyeceği gerektiği şeklindeki eleştiri haklı çıkmaktadır.

Hukukun mübadeleye indirgenmesiyle ilgili olarak bahsedilebilecek diğer bir nokta burjuva hukukundan sonra sosyalist hukukun gelip gelmeyeceğine ilişkindir. Bu noktada Pasukanis ve dâhil olduğu okul Engels'in devletin ortadan kaldırılmayacağı, kendiliğinden söneceği tezine dayanmışlardır.¹¹ Bununla ilgili Pasukanis burjuva hukukunun sönmemesinin, bunun yerine gelişmiş sosyalizm aşamasına özgü yeni kategorilerin ortaya çıkması anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir.¹² Aksine, sadece kapitalizmin ortadan kalkmasıyla hukuk da (sönerek de olsa) ortadan kalkacaktır.¹³ Çünkü bu görüş bakımından hukukun varlık nedeni sınıflı toplumların

7 Hugh COLLINS, *Marksizm ve Hukuk* (Çeviren: Umre Deniz TUNA), Dipnot Yay, Ankara 2013, s. 164.

8 COLLINS, 2013, s. 165.

9 COLLINS, 2013, s. 164-165.

10 Anthony GIDDENS, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori* (Çev. Ümit TATLİCAN), İletişim Yay, İstanbul 2014, s. 60.

11 Onur KARAHANOGULLARI, "Marksizm ve Hukuk", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* içinde, C. 57, S. 2, 2002, s. 64.

12 PASUKANIS, 2013, s. 56.

13 Piers BEIRNE ve Robert SHARLET "Editor's Introduction", *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law* içinde, Academic Press Inc, 1980, s. 17.

varlığına dayanmaktadır.¹⁴ Hukuku meta mübadelesinden ibaret gören bir tanım bakımından elbette hukukun da ortadan kalkacağını söylemek ilk bakışta tutarlı görünecektir. Çünkü Marx ürünlerin mübadele edilmediği, üretim araçlarının topluma ait olduğu bir sosyal sistemi varsaymaktadır.¹⁵ Fakat hukukun meta mübadelesinden fazlası olduğu açıktır. Örneğin kişisel saldırıları meta mübadelesinin bir yansıması şeklinde ele almak zor görünmektedir.¹⁶ Bu noktada kişisel saldırılarla da bağlantılı olarak Pasukanis'in ceza hukukunu ele alış tarzı ve buna getirilen eleştirilere yer vermek gerekmektedir.

3. Cezaların Meta Mübadelesine İndirgenmesi

Pasukanis tüm hukuk türleri içerisinde bireye en doğrudan ve sert müdahalede bulunması sebebiyle uygulamada en çok dikkat çeken hukuk türünün ceza hukuku olduğunu ve kökenini oç alma geleneğinden aldığı belirtmektedir.¹⁷ Oç almak ise değerlerle ölçülen mübadeleye bağlandığı ölçüde hukuksal bir kuruma dönüşmektedir.¹⁸ Örneğin meşru müdafaa basit bir meşru müdafaa olma

özelliğini yitirmekte ticari dolaşımın özel bir türü niteliğini almaktadır.¹⁹ Bu noktada Collins, Pasukanis'in indirgemeciliğin bütün arızalarına bulaştığını ve birçok noktayı açıklamada yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Örneğin Pasukanis'in hukuk anlayışı uyuşturucu kullanımı gibi mağduru olmayan suçları açıklamada yetersiz kalmaktadır.²⁰ Sözleşmeler meta mübadelesi ile ilişkilendirilebilse bile kişisel saldırılara karşı konulan kuralları meta mübadelesi kalıbına uydurmak o kadar kolay görünmemektedir. Çünkü ceza yasaları sadece karşılıklı kişisel özerkliği temin etmek için değil ege-men değerlerin ve standartların koruyucusu olma rolünü üstlenmek için de vardır.²¹ Dolayısıyla feodal beylerin boyun eğmeyen köylüleri asması, karşı çıkan kentlileri cezalandırması, Orta çağda loncaya girmeksizin meslek icra etmek isteyenlerin hukuk ihlalcisi sayılması, kapitalist burjuvazinin doğmasıyla beraber işçilerin derneklere toplanmasının suç sayılması sınıfsal çıkarların ceza sistemlerine damgasını vurduğunu açıkça göstermektedir.²² Bu noktada Pasukanis'in Marksist öğretisi bakımından tespitleri elbette doğ-

14 SAĞDIÇ, 2019, s. 56.

15 PASUKANIS, 2013, s. 56.

16 COLLINS, 2013, s. 162.

17 PASUKANIS, 2013, s. 177.

18 PASUKANIS, 2013, s. 179-180.

19 PASUKANIS, 2013, s. 186.

20 COLLINS, 2013, s. 162.

21 COLLINS, 2013, s. 162-163.

22 PASUKANIS, 2013, s. 184.

ru görünmektedir. Ancak bu durum hukukun sınıf çıkarları için araç olarak kullanılmasıyla ilgilidir. Bu nedenle kurumsal olarak hukukun varlığıyla ilgili yanlış hareket noktasının üzerinde durulmalıdır.

4. Hukukun Ontolojik Yapısının Sınıf Çıkarlarına İndirgenmesi

Pasukanis'in hukuk anlayışına yönelik getirilen yukarıdaki eleştiriler dışında birtakım başka eleştiriler de bulunmaktadır. Hukukla ilişkili olarak kamusal kurumların devlet aracılığıyla biçim aldığı göz ardı edilmesi,²³ düzenleyici işlem ve yasa ayırımının muğlak kalması,²⁴ hukuki biçimlerin devralınmasının burjuva hukuku kalıbına uyulacağı anlamına gelmediği eleştirisi²⁵ bunlara örnek olarak verilebilir. Ancak bu eleştirileri haklı çıkaran temel soruna ilişkin ilk olarak hukukun ontolojik yapısından söz edilmelidir. Marksist yaklaşım açısından hukukun öznesinden bağımsız olduğunu söylemek zor görünmektedir. Marx'ın modern idealizmin bireysel öznesinin yerine toplumsal ilişkileri ikame etmesi²⁶ bu durumu destekler niteliktedir. Nitekim en kaba tabiriyle

hukukun tek tek kişilerden ziyade kapitalizme veya sınıf çıkarlarına hizmet ettiğinden söz edilmektedir. Ancak bu durum Pasukanis tarafından hukukun kendisinin varlık nedeni genel olarak kapitalizmdir ve özelde meta mübadelesidir şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla hukukun öznesinden bağımsız olmadığı yaklaşımı ileri komünizm aşamasında hukukun var olup olmayacağıyla karıştırılmıştır.

İkinci olarak, Marksist düşüncenin tutarsızlığa düşmemesi için alt yapı ve üst yapı arasındaki ayrımı ortaya koyması beklenmektedir.²⁷ Bunun içinse bir toplumun politik, hukuki ve kültürel boyutlarının o toplumdaki üretim ilişkilerinden çıkarsanması gerekmektedir.²⁸ Pasukanis bu noktada burjuva hukukunun ortadan kalkmasının ötesinde hukukun söneceğini iddia etmiş ve bu yönüyle alt yapının üst yapıyı belirlemesini üst yapıdaki hukuk unsurunda beklenecek niteliksel değişim olarak değil, hukukun varlık nedeninin ortadan kalkması olarak ele almıştır. Oysa Marx alt yapı ve üst yapı arasındaki ilişkiyi şu şekilde ele almıştır:

23 AKBAŞ, 2015, s. 74.

24 COLLINS, 2013, s. 162

25 SAĞDIÇ, 2019, s. 62.

26 Taner TİMUR, *Marksizm, İnsan ve Toplum*, Yordam Yay, İstanbul 2015, s. 27.

27 Bu konuyla ilgili Plamenatz gibi yazarların farklı düşündüğü, mülkiyet hakkının hukuk tarafından temin edilmedikçe ve buna ilişkin yaptırımlar olmadıkça var olamayacağını, ekonomik ilişkilerin yaratılması bakımından kapitalist üretim tarzının hukuka bağlı olduğunu öne sürdükleri belirtilmelidir (Bkz. Collins, 2013, s. 118-120). Ancak bu yazıda katı Marksist öğreti bakımından Pasukanis'in görüşlerindeki çelişkiler ortaya konmaya çalışıldığı için daha yumuşak Marksist yorumların ayrıca incelenmesi tercih edilmemiştir.

28 COLLINS, 2013, s. 117.

“İnsanlar, iradelerinden bağımsız ve kaçınılmaz bir şekilde sürdürdükleri toplumsal üretimde belli ilişkiler içerisine girerler. Bu üretim ilişkileri onların maddi güçlerin üretimindeki gelişimlerinin belli bir aşamasına denk düşer. Bu üretim ilişkilerinin toplamı toplumun ekonomik yapısını oluşturur. Belirli toplum bilinçlerine denk düşen hukuki ve siyasal üstyapı bu gerçek temel üzerinde yükselir. Maddi yaşamın üretim tarzı toplumsal, politik ve manevi yaşam sürecinin genel karakterini belirler. İnsanların varlığını belirleyen onların bilinci değildir. Aksine insanların toplumsal varlığı onların bilincini belirler.”²⁹

Bu ifadelerden alt yapının üst yapının niteliğini belirlediği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Marx’ın ekonomik temeldeki değişimin üst yapıyı hızlı veya yavaş yavaş alt üst edeceğini söylemesi de bu durumu desteklemektedir.³⁰ Ancak buradan Pasukanis’in yaptığı gibi alt yapının üst yapının varlık nedeni olduğu sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Çünkü yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Marx açık biçimde alt yapının üst yapının genel karakterini belirleyeceğini ifade etmektedir. Yoksa üst yapının varlık nedeni alt yapının kendisi değildir. Öyle olsa örneğin komünist düzende ahlâk da olmayacak dememiz gerekirdi. Oysa

ahlâk yine olacak ancak farklı maddi koşullardan ötürü farklı bir ahlâk söz konusu olacaktır. Örneğin herkesin istediği kadar çalışıp ihtiyacı kadarını alacağı nihai aşamada esasen çok yüksek bir ahlâktan söz edilmektedir. Dolayısıyla hukukun yavaş yavaş sönerek de olsa tamamen ortadan kalkacağı gibi bir yaklaşımın sadece sosyal gerçekliklerden hareketle değil başvuru indirgemeci akıl yürütme tarzından dolayı da eleştiriye muhtaç olduğu belirtilebilir.

5. Sonuç

Pasukanis’in Marksist bir hukukun olmayacağına yönelik düşünceleri konuyu farklı biçimde ele alması, kurumsal olarak hukukun burjuva ürünü olduğu iddiası Marksist öğretiyeye yeni bir bakış açısı katması bakımından birçok yerde belirtildiği üzere değerli görünmektedir. Ancak onun düşüncelerinin değerliliğinin bununla sınırlı olduğu belirtilmelidir. Nitekim Marksist düşünce geleneğine indirgemeci akıl yürütme tarzından ötürü doğru anlaşılma problemi bakımından yük oluşturduğu söylenmelidir. Dolayısıyla hukukun dar bir tanımından hareket etmesi, suç ve cezaları meta mübadelesiyle açıklaması, hukukun sadece sınıflı toplumlara özgü olduğu düşüncesinin haklı olarak eleştirildiği belirtilmelidir. Bunlara ek olarak ka-

29 Karl MARX, *A Contribution to the Critique of Political Economy*, (Traslated by S. W. RYAZANSKAYA) Progress Press, Moscow 1859, Preface.

30 Karl MARX, *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, (Çeviren: Sevim BELLİ) Sol Yay, 4. Baskı, s. 26.

pitalizmi ve esasen meta mübadelesini burjuva hukukunun değil de hukukun varlık nedeni olarak görmesinin de Marksist öğretinin doğru anlaşılması noktasında yük oluşturduğu ve eleştirelebileceği ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ Kasım: “Hukuka Marksist Yaklaşım ya da Marksist Hukuk Kuramı, Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş (Editör: Ertuğrul UZUN) içinde, İthaki Yay, İstanbul 2017, ss. 49-74.
- AKÇABAY Fehmiye Ceren: “Marksizm ve Hukuk” <https://www.hukukpolitik.com.tr/2020/01/30/marksizm-ve-hukuk-i/> (Erişim Tarihi: 05.03.2020).
- BEIRNE Piers ve SHARLET Robert: “Editor’s Introduction”, *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law* içinde, Academic Press Inc, 1980, ss. 1-36.
- BOWRING Bill: “Yevgeniy Pashukanis, His Law and Marxism: A General Theory, and the 1922 Treaty of Rapallo between Soviet Russia and Germany”, *Journal of The History of International Law* içinde, C. 19, S. 2, 2017, ss. 274-295.
- COLLINS Hugh: *Marksizm ve Hukuk* (Çeviren: Umre Deniz TUNA), Dipnot Yay, Ankara 2013.
- GIDDENS Anthony: *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori* (Çev. Ümit TATLİCAN), İletişim Yay, İstanbul 2014.
- KARAHANOGULLARI Onur: “Çevirmenin Önsözü”, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* içinde (Evgeny PASUKANIS), Birikim Yay, İstanbul 2013.
- KARAHANOGULLARI Onur: “Marksizm ve Hukuk”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* içinde, C. 57, S 2, 2002, ss. 61-92.
- MARX Karl: *A Contribution to the Critique of Political Economy*, (Traslated by S. W. RYAZANSKAYA) Progress Press, Moscow 1859.
- MARX Karl: *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, (Çeviren: Sevim BELLİ) Sol Yay, 4. Baskı.
- PASUKANIS Evgeny: *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, Birikim Yay, İstanbul 2013.
- SAĞDIÇ Şeyma: “Roma’dan Sosyalist Topluma: Hukuki Biçimler Miras Kalır mı?” *Hacettepe HFD* içinde, C. 9, S. 1, 2019, ss. 41-67.
- TİMUR Taner: *Marksizm, İnsan ve Toplum*, Yordam Yay, İstanbul 2015.